

поведінку шляхом встановлення зразків діяльності, обов'язкових для виконання, а в інших – опосередкований вплив переважно через стимулювання корисних для суспільства варіантів поведінки.

Зауважимо, що питанню відповідальності працівників присвячена перша глава восьмої книги Проекту Трудового кодексу. Норми Проекту Трудового кодексу України, що містять механізм стимулювання працівників, потребують певного редагування, для того щоб краще виконувати захисну і попереджувальну (виховну) функції.

Отже, стимулювання передбачає створення такої зовнішньої ситуації, яка внутрішньо спонукає людину діяти певним чином у напрямку, корисному для суспільства. Тому стимулювання не тільки підсилює прямий владний вплив, але в багатьох випадках, коли належним чином враховуються потреби і інтереси людей, може взагалі замінити його.

1. Проблеми правової відповідальності: монографія. Ю.П. Битяк, Ю.Г. Барабаш, Л.М. Баранова та ін. За ред. В.Я. Тація, А.П. Гетьмана, В.І. Борисової. Харків: Право, 2014. 348 с.

2. Венедиктов В.С. Теоретические проблемы юридической ответственности в трудовом праве. Харьков: НПКФ «КОНСУМ», 1996. 136 с.

3. Пашков А.С., Ротань В.Г. Социальная политика и трудовое право. Москва: Юрид. лит., 1986. С. 218.

Степаненко Кирило Володимирович,
доцент кафедри загальноправових дисциплін
та адміністрування юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВА СИСТЕМА ЯК КАТЕГОРІЯ ЗАГАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ ПРАВА: ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ

Україна наразі переживає складний період становлення і оформлення національного права, адаптації правової системи, яка, на відміну від країн, де політико-правові системи встановлювалися поступово і еволюційно, вимушена будуватися прискорено і активно. Такий стан потребує, особливо на тлі недостатнього рівня науково-теоретичної розробки вітчизняним правом основ теорії міжнародних та національних правових систем, оновлення теоретико-методологічних інструментів, які будуть здатні відрефлексувати нову якість права, його структуру та сучасні механізми застосування.

Неможливість збагнути та структурувати глибинні пласти сучасних правових відносин народжує усвідомлення необхідності введення в юриспруденцію нових комплексних категорій, більш рухливих, заснованих на прецедентному праві юридичних операцій, що ведуть до досягнення більш високого рівня регулювання суспільних відносин. Однією з таких магістральних категорій є *правова система*, яка заявляє про себе в тій мірі, в якій сучасне суспі-

льство пов'язує завдання соціального прогресу з формуванням правової свідомості, вдосконаленням правової культури, з досягненням правової впорядкованості і правової стабільності у внутрішніх та міжнародних відносинах. З цих позицій, правова система виступає не тільки об'єктом розгляду, а й інструментом пізнання права та усіх елементів, які входять до системи сучасного українського права.

Між тим «розмитість» поняття «правова система», що стає очевидним при аналізі дослідження цієї категорії в наукових та публіцистичних працях вітчизняних і зарубіжних авторів, виданих за останні десятиліття, ставить під сумнів правомірність її присутності в категоріальному апараті теорії права та знову повертає нас до дискусії з приводу правомірності розгляду правової системи як *категорії загальної теорії права*. Припущення про неправомірність використання категорії «правова система» в загальній теорії права заслуговує на увагу, бо ще раз підтверджує необхідність подальшого, більш глибокого опрацювання поняття правової системи та вивчення змістовних характеристик її складових. Слід вітати той факт, що існують спірні позиції стосовно цієї юридичної категорії, адже якщо зникнуть такого роду проблеми, то ми можемо втратити потребу у подальшому пошуку оптимальних варіантів визначення поняття «правова система».

Наприклад, за ствердженням В. С. Нерсисянца, «трактування правової системи в якості якогось нового правового поняття, що охоплює усе право (всі правові феномени і категорії), по суті, означають підміну загального поняття права якимось досить умовним (і випадковим) словосполученням «правова система»... під правовою системою стали розуміти сукупність усіх правових явищ і понять, тобто фактично все те, що в марксизмі має назву «юридична надбудова», що підноситься над «юридичним базисом» [1, с. 6]. Іншими словами, автор припускає, що поняття «правова система» в силу включення в нього уявлення про всі правові явища тотожне поняттю «юридична надбудова», і якщо це так, то поняття «правова система» не вносить у категоріальний апарат теорії права нічого нового. У той же час, на наш погляд, це не привід вважати, що поняття «правова система» у вітчизняній юридичній науці з'явилося випадково або, тим більш, відмовлятися від нього, адже поняття правової системи відображає внутрішні, структурні, функціональні і системні зв'язки існуючих у конкретному суспільстві правових явищ. Таким чином, простежується чітка структурно-функціональна відмінність між поняттями «правова (юридична) надбудова» та «правова система». Як справедливо зауважує А. К. Черненко, якісна відмінність цих понять проявляється у своєрідності систем детермінації – інакше кажучи, кожне з них відображає свій тип детермінаційного механізму. Механізм детермінації правової системи – це внутрішній взаємозв'язок і взаємозумовленість самих елементів (явищ) у правовій сфері суспільства. Кожен з цих елементів несе в собі причинно-наслідкові характеристики. Генетичний зв'язок елементів, що становлять правову систему, визначається не зовнішніми факторами, а внутрішньою системою детермінації, взаємозумовленістю її компонентів [2, с. 24–25]. Отже, категорія «правова система» має самостійне методологічне та

теоретичне значення у порівнянні з такими поняттями, як, наприклад, «система права» та «механізм правового регулювання». Так, категорія «механізм правового регулювання» покликана звернути увагу на функціональну сторону, на процес регулювання суспільних відносин, тоді як «правова система» підкреслює цілісність і взаємозв'язок структурних елементів, єдність станів статичності і динаміки права. Термін «система права» характеризує інституційну внутрішню будову нормативної основи правової системи – права як такого, поняття ж «правова система» є більш ширшим, воно охоплює усі без винятку правові явища; це «правова дійсність», увесь світ правових явищ.

Другий момент, на який слід звернути увагу у зв'язку з розглядом даного дискусійного питання, полягає в тому, чи можна вважати категорію «правова система» умовною, декларативною, що з'явилася в теорії права без особливих та необхідних причин. У даному разі поняття «правова система» дійсно умовно, але цією умовою є його здатність «схоплювати» й інтегрувати в собі загальні суттєві зв'язки і відносини, властиві всім елементам правової сфери суспільства. Мова йде не про різноманітні відмінності і особливості стосовно цих загальних, універсальних зв'язків – тут діє той самий методологічний підхід, який застосовує Р. Давид при визначенні поняття «правова сім'я». Пояснюючи метод групування правових систем у сім'ю, він пише, що «самі правові норми можуть бути нескінченно різноманітними, але способи їхнього вироблення, систематизації, тлумачення показують наявність деяких типів. Тому можливе групування правових систем у сім'ю» [3, с. 20].

Таким чином, більш точно розуміння правової природи, методології дослідження такої категорії, як «правова система» дозволяє, на нашу думку, зняти питання про умовність цього поняття в сенсі його декларативності і меншовартості. Уявлення про правову систему як сукупність правових явищ – це не показник «розмитості» і неясності відповідної категорії, а, навпаки, її перевага, так як ця властивість надає правовій системі статус суперсистеми, в якій право, система права, правова сім'я, система законодавства, правосвідомість тощо володіють спільними для неї іманентними властивостями. Наведені вище аргументи, як нам здається, переконливо свідчать про стійкість цієї категорії в науковому понятійному апараті, її специфічній природі і виражених в ній важливих істотних правових зв'язках і відносинах.

1. Нерсесянц В.С. Сравнительное правоведение в системе юриспруденции. *Государство и право*. 2001. № 6. С. 5–16.

2. Черненко А.К. Теоретико-методологические аспекты формирования правовой системы общества: автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук. Москва, 2006. 382 с.

3. Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности. Пер. с фр. В. А. Туманова. Москва : Междунар. отношения, 1996. 400 с.